

[Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός]

Γλώσσα και διάλεκτος [A8]

Ρέα Δελβερούδη

Κείμενο 10: Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 35-37, © Cambridge University Press.

Ο καθορισμός των γλωσσών

Ένα επιπλέον κριτήριο [για τον καθορισμό των γλωσσών] είναι η *αμοιβαία κατανοησιμότητα*. Αν οι ομιλητές δυο διαφορετικών ποικιλιών μπορούν να καταλάβουν ο ένας τον άλλον, τότε οι ποικιλίες αυτές είναι παραλλαγές της ίδιας γλώσσας· στην αντίθετη περίπτωση, δεν είναι. Το κριτήριο αυτό χρησιμοποιείται ευρέως, όμως δεν μπορεί να ληφθεί σοβαρά υπόψη, γιατί θέτει πολύ σοβαρά προβλήματα στην εφαρμογή του.

- **1.** Ακόμα και στη *λαϊκή χρήση* δεν παρατηρείται συνέπεια ως προς αυτό το κριτήριο, καθώς ποικιλίες, τις οποίες εμείς (ως μη ειδικοί) ονομάζουμε διαφορετικές γλώσσες, μπορεί και να είναι αμοιβαία κατανοητές (π.χ. οι σκανδιναβικές γλώσσες, εκτός της φινλανδικής και της λαπωνικής), ενώ ποικιλίες τις οποίες ονομάζουμε εκδοχές της ίδιας γλώσσας μπορεί και να μην είναι (π.χ. οι λεγόμενες *διάλεκτοι* της κινεζικής). Η λαϊκή χρήση αντανάκλα τον άλλον ορισμό της γλώσσας, που βασίζεται στο κύρος, έτσι ώστε, αν δυο ποικιλίες είναι και οι δυο πρότυπες γλώσσες ή υπάγονται σε διαφορετικές πρότυπες, τότε θα είναι διαφορετικές γλώσσες· και αντιστρόφως, θα είναι η ίδια γλώσσα αν υπάγονται και οι δυο στην ίδια πρότυπη. Αυτό εξηγεί τη διαφορά στον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τις ποικιλίες της Σκανδιναβίας και της Κίνας: κάθε σκανδιναβική χώρα έχει μια χωριστή πρότυπη γλώσσα (μάλιστα, η Νορβηγία έχει *δύο*), ενώ ολόκληρη η Κίνα έχει μόνο μία. (Η περίπτωση της κινεζικής είναι αξιοπερίεργη: ένας άνθρωπος από το Πεκίνο δεν καταλαβαίνει έναν από την Καντόνα ή το Χονγκ Κονγκ, όταν μιλάει τη δική του διάλεκτο, αλλά είναι πιθανό ότι θα τον καταλαβαίνει απόλυτα, όταν γράφει στην πρότυπη).

- **2.** Η αμοιβαία κατανοησιμότητα είναι θέμα *βαθμού*, που κυμαίνεται από την απόλυτη κατανοησιμότητα ως την απόλυτη ακατανοησία. Πόσο ψηλά σε αυτή την κλίμακα πρέπει να βρίσκονται δυο ποικιλίες, ώστε να θεωρούνται ότι ανήκουν στην ίδια γλώσσα; Είναι σαφώς προτιμότερο να αποφύγει κανείς αυτό το ερώτημα παρά να το απαντήσει, μια που η απάντηση θα είναι ίσως αυθαίρετη. (Είναι αξιοσημείωτο πως η Gillian Sankoff έχει αναπτύξει ένα σύστημα υπολογισμού του βαθμού αμοιβαίας κατανοησιμότητας [...], το οποίο δείχνει καθαρά ότι η αμοιβαία κατανοησιμότητα μπορεί να είναι μόνο μερική, όταν εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες κοινότητες.)

- **3.** Οι ποικιλίες μπορούν να καταταχθούν σε ένα ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΧΕΣ, μια αλυσίδα διαδοχικών ποικιλιών στην οποία, ανά ζευγάρι, οι διπλανές ποικιλίες είναι αμοιβαία κατανοητές, ενώ τα ζεύγη ποικιλιών από τα αντίθετα άκρα της αλυσίδας δεν είναι. Ένα τέτοιο συνεχές λέγεται πως εκτείνεται από το Άμστερνταμ ως τη Βιέννη, μέσω Γερμανίας, και ένα άλλο από το Παρίσι ως τα νότια της Ιταλίας. Ωστόσο, το κριτήριο της αμοιβαίας κατανοησιμότητας βασίζεται σε μια λογική σχέση ανάμεσα σε γλώσσες, διαφορετική από αυτή της γλωσσικής ομοιότητας, την οποία υποτίθεται πως διαφωτίζει. Αν η γλώσσα Α είναι ίδια με τη Β και η Β ίδια με τη Γ, τότε οι Α και η Γ πρέπει επίσης να είναι η ίδια γλώσσα και ούτω καθεξής. Η *ομοιότητα της γλώσσας* είναι επομένως μια μεταβατική σχέση, αλλά η *αμοιβαία κατανοησιμότητα* είναι αμετάβατη: αν οι Α και Β και οι Β και Γ είναι αμοιβαία κατανοητές, τότε οι Γ και Α δεν είναι απαραίτητα αμοιβαία κατανοητές. Το πρόβλημα είναι ότι μια αμετάβατη σχέση δε μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την ερμηνεία μιας μεταβατικής σχέσης.

- **4.** Η αμοιβαία κατανοησιμότητα δεν είναι στην πραγματικότητα μια σχέση ανάμεσα σε ποικιλίες, αλλά ανάμεσα σε ανθρώπους, μια που δεν είναι οι ποικιλίες αλλά οι άνθρωποι αυτοί που μπαίνουν στη διαδικασία

να κατανοήσουν ο ένας τον άλλον. Με αυτό το δεδομένο, ο βαθμός της αμοιβαίας κατανοησιμότητας εξαρτάται όχι μόνο από τον βαθμό επικάλυψης ανάμεσα στα στοιχεία των δύο ποικιλιών, αλλά και από τις ιδιότητες των ανθρώπων που εμπλέκονται. Μια ιδιότητα, η οποία σχετίζεται στενά με το ζήτημα αυτό, είναι η *ύπαρξη κινήτρου*: σε ποιο βαθμό θέλει το άτομο Α να καταλάβει το άτομο Β; Αυτό θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες, όπως από το πόσο ο Α συμπαθεί τον Β, σε τι βαθμό επιθυμεί να τονίσει τις πολιτισμικές διαφορές ή ομοιότητες ανάμεσά τους, κ.ο.κ. Η ύπαρξη κινήτρου είναι σημαντική, γιατί η κατανόηση του άλλου πάντα απαιτεί προσπάθεια από τη μεριά του ακροατή -μάρτυρας η πιθανότητα να "κλείσει τον διακόπτη", όταν το κίνητρο είναι χαμηλό. Όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά ανάμεσα στις εν λόγω ποικιλίες, τόσο περισσότερη η προσπάθεια που πρέπει να καταβάλλεται· οπότε, αν ο Α δεν μπορεί να καταλάβει τον Β, αυτό μας λέει απλώς ότι η απαιτούμενη εργασία από τη μεριά του Α ήταν πολύ μεγάλη σε σχέση με το κίνητρό του, ενώ δε γνωρίζουμε τι θα γινόταν αν ο Α είχε υψηλότερο κίνητρο. Μια άλλη καθοριστική ιδιότητα του ακροατή είναι η *εμπειρία*: πόση εμπειρία έχει αποκτήσει στην ποικιλία την οποία ακούει; Προφανώς, όσο περισσότερη εμπειρία είχε στο παρελθόν, τόσο πιθανότερο είναι να μπορεί να κατανοήσει την ποικιλία. Και οι δύο αυτές ιδιότητες αναδεικνύουν ένα άλλο πρόβλημα που αφορά την αμοιβαία κατανοησιμότητα ως κριτήριο, δηλαδή ότι δε χρειάζεται η σχέση να είναι αμφίδρομη, μια που οι Α και Β δεν είναι απαραίτητο να έχουν στον ίδιο βαθμό το κίνητρο να κατανοήσει ο ένας τον άλλον, ούτε είναι απαραίτητο να έχουν έρθει σε επαφή στον ίδιο βαθμό ο ένας με την ποικιλία του άλλου. Συνήθως, είναι πιο εύκολο για έναν που δεν μιλάει την πρότυπη να κατανοήσει κάποιον που τη μιλάει, από το να γίνει το αντίστροφο, εν μέρει επειδή ο πρώτος εκτίθεται περισσότερο στην πρότυπη ποικιλία (ιδιαίτερα μέσα από τα ΜΜΕ) απ' ό,τι ο άλλος στη μη πρότυπη, και εν μέρει γιατί μπορεί να έχει τη διάθεση να ελαχιστοποιήσει τις πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στον ίδιο και στον ομιλητή της πρότυπης (αν και αυτό δεν είναι σε καμιά περίπτωση δεδομένο), ενώ ο ομιλητής της πρότυπης θα θέλει να τονίσει αυτές τις διαφορές.

Συμπερασματικά, η αμοιβαία κατανοησιμότητα δεν λειτουργεί ως κριτήριο για την οριοθέτηση των γλωσσών όσον αφορά το "μέγεθος". Δεν υπάρχει άλλο σοβαρό εναλλακτικό κριτήριο, οπότε πρέπει να καταλήξουμε (συμφωνώντας με τον Matthews [...]) ότι *δεν μπορεί να γίνει καμιά πραγματική διάκριση ανάμεσα σε "γλώσσα" και "διάλεκτο"* (παρά με αναφορά στο κύρος, όπου θα ήταν καλύτερο να χρησιμοποιείται ο όρος *πρότυπη γλώσσα* ή απλώς *πρότυπη*, αντί του όρου *γλώσσα*). Με άλλα λόγια, η έννοια "γλώσσα Χ" δεν έχει καμιά χρησιμότητα για την κοινωνιογλωσσολογία -και, για τους ίδιους ακριβώς λόγους, δεν μπορεί να έχει καμιά θέση ούτε στη γλωσσολογία. Το μόνο που χρειαζόμαστε είναι η έννοια "ποικιλία Χ" και η προφανής και αδιάφορη παρατήρηση ότι μια δεδομένη ποικιλία μπορεί να είναι σχεδόν όμοια με κάποιες ποικιλίες και σχεδόν διαφορετική από άλλες [...].

Μετάφραση *Νίκος Γεωργίου*